

MEDIATSIYA JARAYONI ISHTIROKCHILARINING HUQUQIY MAQOMI:
QONUNCHILIK TAHLILI, MUAMMOLARI VA RIVOJLANTIRISH
BOSQICHLARI

Sherqobilova Shoxsanam Abduraxmonovna

Annotatsiya. *Mazkur tezisdagi mediatsiya jarayoni ishtirokchilarining huquqiy maqomi, ularning huquq va majburiyatlari hamda O'zbekiston Respublikasida mediatsiya institutining normativ-huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, mediatorning mustaqilligi va xolisligini ta'minlash, mediatsiya taraflarining teng huquqliligini kafolatlash, maxfiylik talablariga rioya etish va mediativ kelishuvlarning ijrosini ta'minlash bilan bog'liq masalalar yoritiladi. Yakunda mediatsiya institutini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi.*

Kalit so'zlar: *mediatsiya, mediator, mediatsiya taraflari, huquqiy maqom, maxfiylik, ixtiyoriylik, mediativ kelishuv, nizolarni muqobil hal etish.*

Bugungi kunda nizolarni sud tartibida hal etish bilan bir qatorda, ularni taraflarning o'zaro kelishuviga asoslangan muqobil usullar orqali bartaraf etish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shunday usullardan biri mediatsiya bo'lib, u nizolashuvchi taraflarning manfaatlarini muvofiqlashtirish, o'zaro maqbul yechimga erishish va huquqiy munosabatlarni imkon qadar saqlab qolishga xizmat qiladi. Mediatorning mustaqilligi va xolisligi, taraflarning teng huquqliligi, o'z xohishiga ko'ra ishtirok etishi hamda jarayon davomida olingan ma'lumotlarning sir saqlanishi mazkur institutning asosiy kafolatlaridir.

O'zbekiston Respublikasida mediatsiya munosabatlari, avvalo, 2018-yil 3-iyuldagi O'RQ-482-sonli "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonun bilan tartibga solinadi. Mazkur Qonun 2019-yil 1-yanvardan kuchga kirgan. Keyingi qonunchilik o'zgarishlari natijasida mediatsiya sohasini tartibga solish, mediatorlar malakasini nazorat qilish va professional mediatorlar reyestrini yuritish mexanizmlari ham rivojlantirildi.

"Mediatsiya to'g'risida"gi Qonunning 10-moddasiga muvofiq, mediatsiya ishtirokchilari taraflar va mediatorlardan iborat.¹⁵ Mediator nizo kelib chiqqan taraflarning manfaatlarini muvozanatini saqlashga ko'maklashish va uni shartnoma tuzish orqali ixtiyoriy ravishda hal etish maqsadida jarayonda ishtirok etadi. Ma'lum huquqlar majmuasiz bu maqsadlarga erishish mumkin emas va shuning uchun mediatorga mediatsiya jarayonini tashkil etish va uni ishlab chiqarish yo'llari va usullarini mustaqil ravishda belgilash imkoniyati beriladi. Shuningdek, mediator mediatsiya tartib-taomilini o'tkazishni rad etish va nizo taraflaridan zarur ma'lumotlarni olish huquqiga ega. Mediator nizo kelib chiqqan taraflarning manfaatlarini muvozanatini saqlashga ko'maklashish va uni shartnoma tuzish orqali ixtiyoriy ravishda hal etish maqsadida jarayonda ishtirok etadi. Ma'lum huquqlar majmuasiz bu maqsadlarga

¹⁵ O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 03.07.2018 yildagi O'RQ-482-son. <https://lex.uz/docs/-3805227>

erishish mumkin emas va shuning uchun mediatorga mediatsiya jarayonini tashkil etish va uni ishlab chiqarish yo'llari va usullarini mustaqil ravishda belgilash imkoniyati beriladi.¹⁶

Mediatsiya taraflari jismoniy yoki yuridik shaxslar bo'lishi mumkin. Jarayonda ikki yoki undan ortiq taraf, shuningdek, bir yoki bir nechta mediator ishtirok etishi mumkin. Taraflar qonunchilikda belgilangan tartibda shaxsan yoki vakillari orqali qatnashadilar. Mediatsiya taraflarining huquqiy maqomi ularning nizoni hal etish jarayonidagi mustaqilligi va erkin irodasiga asoslanadi. Qonunning 11-moddasida taraflarning mediatorni ixtiyoriy tanlash, undan voz kechish, mediatsiyaning istalgan bosqichida ishtirok etishni rad etish hamda jarayonda shaxsan yoki vakillari orqali qatnashish huquqlari nazarda tutilgan. Shu bilan birga, taraflar o'zlari tuzgan mediativ kelishuvda belgilangan shartlarni tegishli tartib va muddatlarda bajarishlari lozim. Mediator esa taraflar o'rtasidagi nizoni mustaqil ravishda hal qiluvchi sudya emas, balki ularning o'zaro maqbul yechimga erishishiga ko'maklashuvchi betaraf shaxs hisoblanadi. Qonunchilik mediator zimmasiga taraflarning teng ishtirokini ta'minlash, ularning manfaatlarini hisobga olish va mediatsiyaning asosiy tamoyillariga rioya etish bilan bog'liq vazifalarni yuklaydi.

Qonunning 12-moddasida mediatorga qo'yiladigan talablar, 13-moddasida esa uning huquq va majburiyatlari belgilangan. Mediatorning kasbiy tayyorgarligi, mustaqilligi va xolisligi mediatsiya jarayoniga bo'lgan ishonchni shakllantiruvchi muhim omillardandir. Shuni ta'kidlash kerakki, mediator taraflar o'rniga qaror qabul qilmaydi va ularni muayyan kelishuvga majburlamaydi. Uning asosiy vazifasi muloqot uchun sharoit yaratish, nizoning mohiyatini aniqlashtirish va taraflarga o'zaro manfaatli yechimni topishda ko'maklashishdan iborat.

Mediatsiya institutining huquqiy asoslari shakllangan bo'lsa-da, uning amaliy samaradorligini oshirish uchun ayrim masalalarni chuqur o'rganish talab etiladi.

Birinchidan, aholining mediatsiya haqidagi huquqiy xabardorligi yetarli darajada bo'lmasligi mumkin. Ayrim fuqarolar nizolarni faqat sud orqali hal etish mumkin, deb hisoblaydilar. Natijada vaqt va xarajatlarni tejash, taraflar o'rtasidagi munosabatlarni saqlash imkoniyatini beruvchi mediatsiyadan foydalanish darajasi cheklanishi ehtimoli mavjud. Shu sababli mediatsiyaning mazmuni, afzalliklari va qo'llanish sohalari haqida huquqiy targ'ibotni kuchaytirish zarur.

Ikkinchidan, mediatorning mustaqilligi va xolisligini amalda ta'minlash muhim masalalardan biridir. Mediator bilan taraflardan biri o'rtasida shaxsiy, xizmat yoki iqtisodiy manfaatlar bilan bog'liq aloqalar mavjud bo'lsa, bu holat jarayonga bo'lgan ishonchga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday vaziyatlarda manfaatlar to'qnashuvini o'z vaqtida

¹⁶ Самсонов, Н. В. Проблема исполнимости медиативных соглашений / Н.В. Самсонов, В.Н. Самсонов // Арбитражный и гражданский процесс. – 2016. – № 2. – С. 55-59.

aniqlash, tegishli ma'lumotlarni taraflarga oshkor etish va zarur hollarda mediatorning ishini davom ettirishdan voz kechishi mexanizmlarining samarali ishlashi talab etiladi.

Uchinchi, maxfiylikni ta'minlash masalasi alohida ahamiyatga ega. Mediatsiya davomida taraflar o'zlarining tijorat, oilaviy, shaxsiy yoki boshqa muhim ma'lumotlarini oshkor qilishi mumkin. Mazkur ma'lumotlarning ruqsatsiz tarqalishi taraflarning huquq va qonuniy manfaatlariga zarar yetkazishi ehtimolini yuzaga keltiradi. Shu sababli maxfiylik qoidalarini amalda ta'minlash, hujjatlar bilan ishlash tartibini takomillashtirish va elektron aloqa vositalaridan foydalanishda axborot xavfsizligini kuchaytirish zarur.

Mediatsiya jarayoni ishtirokchilarining huquqiy maqomini mustahkamlash va mediatsiya institutini rivojlantirish bir nechta ustuvor yo'nalishlar asosida amalga oshirilishi mumkin.

Birinchi bosqich — normativ-huquqiy bazani takomillashtirish. Bunda mediatorning huquq va majburiyatlari, manfaatlar to'qnashuvining oldini olish, maxfiylik talablariga rioya etish va mediativ kelishuvlar ijrosiga oid qoidalarni izchil qo'llash masalalariga e'tibor qaratish lozim. Qonunchilikka o'zgartirish kiritish takliflari mavjud normalarning amaliy qo'llanilishi va aniqlangan muammolar tahliliga asoslanishi kerak.

Ikkinchi bosqich — mediatorlarning kasbiy salohiyatini oshirish. Mediatorlar nafaqat huquqiy bilimlarga, balki nizolarni boshqarish, muzokara olib borish, psixologik yondashuv va muloqot ko'nikmalariga ham ega bo'lishi muhim. Shu sababli maxsus o'quv dasturlari, malaka oshirish kurslari va amaliy mashg'ulotlarni rivojlantirish maqsadga muvofiq.

Uchinchi bosqich — mediatsiya xizmatlarining ommabopligini oshirish. Oliy ta'lim muassasalari, mahalla institutlari, tadbirkorlik subyektlari va tegishli davlat tashkilotlari bilan hamkorlikda tushuntirish ishlari olib borilishi lozim. Bunda mediatsiyaning afzalliklari bilan bir qatorda, u qo'llanilmaydigan holatlar va taraflarning huquqiy kafolatlari ham tushuntirilishi zarur.

To'rtinchi bosqich — raqamli mediatsiyani rivojlantirish. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish masofadan muzokara o'tkazish, hujjat almashish va taraflarning vaqt hamda xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi. Biroq bunday jarayonlarda shaxsni ishonchli aniqlash, taraflarning erkin roziligini ta'minlash, maxfiylik va shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish talablariga qat'iy rioya etilishi lozim.

Yuqoridagi yo'nalishlarni amalga oshirish mediatsiya ishtirokchilarining huquqiy himoyasini kuchaytirish, mediatorlarga bo'lgan ishonchni oshirish va nizolarni murosaga asoslangan holda hal etish imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi.

Shu bilan birga, mediatsiya institutining amaliy samaradorligini oshirish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: mediatorning mustaqilligi va xolisligini ta'minlash hamda manfaatlar to'qnashuvining oldini olish mexanizmlarini amaliy jihatdan takomillashtirish, mediatsiya taraflariga ularning huquqlari, majburiyatlari va kelishuvning huquqiy oqibatlarini tushuntirishga qaratilgan aniq amaliy tavsiyalar ishlab chiqish, mediatorlarning kasbiy tayyorgarligi, malaka oshirishi va kasbiy etika talablariga rioya etilishini kuchaytirish, mediatsiya jarayonida maxfiylikni, jumladan, elektron hujjatlar va masofaviy muzokaralar

xavfsizligini ta'minlash choralarini rivojlantirish, aholining huquqiy savodxonligini oshirish va mediatsiyaning imkoniyatlari haqida muntazam targ'ibot ishlarini olib borish.

Xulosa qilib aytganda, mediatsiya jarayoni ishtirokchilarining huquqiy maqomini takomillashtirish faqat qonunchilik normalarini belgilash bilan cheklanmaydi. Bu jarayon huquqiy madaniyatni oshirish, mediatorlarning kasbiy salohiyatini rivojlantirish, maxfiylik va xolislik kafolatlarini mustahkamlash hamda mediativ kelishuvlarning samarali ijrosini ta'minlash bilan uzviy bog'liq. Mazkur yo'nalishlarda izchil ish olib borish nizolarni muqobil hal etish mexanizmlarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Amaldagi tahrir.
2. O'zbekiston Respublikasining 2018-yil 3-iyuldagi O'RQ-482-son "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonuni. <https://lex.uz/uz/acts/-3805227>
3. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirining 2018-yil 29-noyabrdagi 533-mh-son buyrug'i bilan tasdiqlangan Professional mediatorlar reyestrini shakllantirish va yuritish tartibi to'g'risidagi nizom. <https://lex.uz/uz/acts/-4085354>
4. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi. Amaldagi tahrir.
5. O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi. Amaldagi tahrir.